

J. Pen

Het postmodernisme in de economie

I

In de economische wetenschap is het postmodernisme een randverschijnsel. De meeste economen hebben er nooit van gehoord en als hun wordt uitgelegd wat het ongeveer is, willen ze er weinig van weten. Het woord stoot af, het verband met de retoriek wordt verdacht gevonden, de nadruk op het poly-interpretabele karakter van de werkelijkheid wordt in strijd geacht met de gewenste voortgang van de wetenschap en het opgeven van het waarheids-ideaal wordt ervaren als gemakzuchtig of regelrecht bedreigend. Derrida heeft onder economen geen wervende kracht. Er is een kleine groep van geleerden die als postmoderne gangmakers optreden; hun voorman is Donald McCloskey (*The Rhetoric of Economics*, maar dat artikel is pas van 1983). Het lijkt niet toevallig dat hij van huis uit economisch-historicus is. Tot deze kring hoort ook Arjo Klamer, Nederlander in Amerika en hier vooral bekend als columnist van enkele dagbladen; dit laatste versterkt sommige economen in hun opvatting dat het eigenlijk om een soort journalistiek gaat. Maar Klamer heeft zeer verhelderende bijdragen geleverd aan de methodologie van de economie.

Mijn eigen mening over het postmodernisme is eclectisch. Juist economen kunnen veel herkennen in het postmoderne discours. Ze hebben een vak dat zich goed leent voor twijfel aangaande het begrijpen en beheersen van de werkelijkheid; dat filosofische debat is in de economie overbekend. Economen proberen lange tijdreeksen te interpreteren en zoeken dus naar het constante in de verandering. Wie vindt dat deze zoektocht vruchteloos is sluit aan bij de postmoderneren. Economen hebben een probleem gemeen met de historici: is de narratieve methode aanbevelenswaardig? Wie ja zegt kan nauwelijks ontkennen dat er uiteenlopende verhalen verteld worden – de waarheid komt op losse schroeven te staan. Economen horen vaak bij deze of gene school: is het legitiem dat die naast elkaar bestaan, zit er convergentie in of moeten we ons neerleggen bij een relativistische opvatting van de wetenschap? Nog een postmodern probleem: is de wereld ordelijk of chaotisch? Welnu, die vraag houdt de economie al honderden jaren bezig en recentelijk zijn economische modellen van de chaos ontworpen. Als een kleine oorzaak grote en onvoorspelbare gevolgen heeft wordt de wereld er niet begrijpelijker op – die onbegrijpelijkheid is een postmodern idee. Persoonlijk acht ik het postmodernisme op zijn best in zoverre het nieuwe aandacht vraagt voor de taal. Sommige economen willen liever niet horen dat ze een talig vak hebben ('praateconomie') maar de grootste econoom van deze eeuw heeft dertig dikke delen geschreven werk nagelaten; ze worden nog steeds gelezen. Economen praten veel met elkaar of althans tegen elkaar, ze trachten elkaar te

overtuigen. Alles wat gezegd wordt over interpretatie, hermeneutiek, retoriek, metaforen, het vertellen van verhalen, zou wel eens een zekere relevantie voor de economie kunnen hebben. Alleen al om deze reden is het postmodernisme voor economen van belang. Maar: het woord is lelijk (wie lokaliseert zich nu na het moderne? Economen moeten zo veel mogelijk bij de tijd blijven) en er zitten negatieve kanten aan.

II

Negatief is de verleiding tot extreem scepticisme. De werkelijkheid zou onbegrijpbaar zijn, onbegrijpelijk en onbeheersbaar. Hier zet het postmodernisme zich af tegen het moderne. Maar het moderne, te weten het begrijpen van de wereld en het beïnvloeden van de wereld, is van alle tijden en begint in de wieg. De wereld is ten dele overzichtelijk, oorzaken hebben gevolgen die goed voorspeld kunnen worden (sleutel in het slot en de motor gaat draaien), sommige teksten zoals het telefoonboek zijn niet erg poly-interpretabel en bovendien geeft het telefoonboek aansluiting op een netwerk met een bekende structuur: het lukt meestal heel aardig om iemand op te bellen. Nu is de maatschappij geen auto en ook geen netwerk voor telecommunicatie, en de vraag rijst dan ook in hoeverre deze verwijzingen misleidend zijn of juist behulpzaam. Het postmoderne denken brengt die vraag naar voren maar geeft er geen antwoord op. Dat is zwak. En het bij voorbaat opgeven van de kenbaarheid van maatschappelijke structuren is wetenschappelijk onproductief.

Dat zou niet zo erg zijn als het onproductieve standpunt in de economie iets postmoderns was waar toch niemand naar luistert, maar het is zeker een halve eeuw oud. Het doet zich vooral voor als kritiek op de modellenbouw en dan speciaal in de macro-economie. Modellen met min of meer vaste parameters zijn in deze branche onmisbaar, omdat de variabelen tegen elkaar in werken: inkomens, bestedingen, prijzen, goederen- en geldvoorraden, de rentevoet, de werkgelegenheid, hangen op verschillende manieren samen en wie er iets van wil begrijpen kan niet heen om kwantificering. Maar iemand als Ludwig von Mises, van de Oostenrijkse school, heeft zich altijd verzet tegen het streven, vaste parameters op te sporen. Ook moderne Oostenrijkers zoals Israël Kirzner geloven niet dat zoiets mogelijk is. Deze aanval treft vooral de moderne macro-economie die een probabilistisch karakter heeft en uitmondt in empirisch onderzoek (econometrie). Ook sommige post-Keynesianen, zoals G.L.S. Shackle, leggen een sterke nadruk op de onzekerheid, op de uniciteit van elke menselijke beslissing, en op de 'eenzaamheid van het ogenblik', waardoor ze dicht bij het postmodernisme komen. Deze sceptische stroming is recentelijk versterkt door het inzicht dat kleine gebeurtenissen wel eens grote en onvoorspelbare gevolgen kunnen hebben en vandaar naar de theorie van de chaos is maar een stap. Contemporaine theoretici hebben kleine dynamische modellen geconstrueerd die na een be-

perkt aantal perioden onherkenbare cijferreeksen genereren. De reeksen slaan op inkomens en bestedingen, die elkaar over en weer beïnvloeden. Dit spel werd in de jaren dertig ook al eens bedreven door Michal Kalecki, een keynesiaan avant la lettre, maar met behulp van de computer en een niet-lineair differentiëmodel is het scheppen van chaos-op-papier een eenvoudige opgave geworden. De vraag is natuurlijk wat we daar mee opschieten. De werkelijkheid is misschien hier en daar chaotisch, maar het blijkt ook, dat langdurige trends van produktie, arbeidsproductiviteit en inkomen zich weinig lijken aan te trekken van korte draaikolken in de stroom. Dat wil niet zeggen dat we op die lange trends mogen vertrouwen. Gebeurtenissen kunnen structuren veranderen, maar de stelling krijgt pas handen en voeten als we lange historische reeksen onderzoeken.

Persoonlijk geloof ik dat de hier aangestipte discussie vooral van belang is voor degenen die werkzaam zijn op het grensgebied van de economie en de geschiedwetenschap. De econometristen zullen hun onderzoek niet opgeven omdat de kenbaarheid der onderliggende structuren door hun tegenstanders in twijfel wordt getrokken. Die vasthoudendheid geldt ook voor de historici die een warme belangstelling koesteren voor gebeurtenissen die de loop van de geschiedenis beïnvloeden. Maar dat prijsgeven van de eigen wetenschappelijke identiteit hoeft ook niet – een van de aardige kanten van het postmodernisme is nu juist, dat iedereen binnen zijn eigen denkwereld mag blijven. Sterker: het mag niet alleen, het kan niet anders. Dit is de relativistische kant van het postmodernisme. De produktieve kant is dat men wat meer kennis neemt van elkaars werk en van elkaars verhalen.

III

Volgens het postmodernisme is de wereld poly-interpretabel. Een havik leeft in een andere wereld dan een duif, een econoom leeft in een andere wereld dan een jurist, een neo-keynesiaan leeft in een andere wereld dan een neoklassieke econoom. Deze bekende stellingname kan tot twee tegengestelde gedachtengangen leiden. Ofwel, we nemen aan dat achter deze waarnemingen een echte wereld schuilgaat, (een andere metafoor: een wereld die telkens vanuit een ander standpunt moet worden waargenomen, zodat een steeds vollediger beeld ontstaat); de echte wereld kan worden benaderd, al komen we er nooit helemaal achter. De wetenschap zoekt de waarheid. Ofwel, andere gedachtengang, we accepteren de onkenbaarheid van de 'echte wereld' (wat is dat trouwens, als het over mensen gaat: individuen, cellen, moleculen?) en bewegen ons onder gelijkgestemde waarnemers waarmee we kunnen communiceren. Een van de vormen van communicatie heet wetenschapsbeoefening en daarmee proberen we elkaar te overtuigen. Dat gebeurt met argumenten – logische, empirische, normatieve, wat het best uitkomt. Dit is het retorische en tegelijk relativistische perspectief. De waarheid is niet iets dat terugwijkt als we er dichterbij komen – de waarheid is van stond af aan een illusie, en waar het om gaat is een interpretatie die we al dan niet met

anderen delen. De twee richtingen zijn binnen de economie herkenbaar, maar ik denk dat de eerste overheerst. De meeste vakgenoten geloven dat we door voortgaand onderzoek dichterbij een soort van voorlopige waarheid kunnen komen. We moeten doorgaan met het toetsen en verwerpen en opnieuw formuleren van hypothesen en dat leidt tot convergentie. Er zullen natuurlijk scholen blijven bestaan – neo-klassieken, monetaristen, neo-keynesianen, post-keynesianen – maar we moeten naar een synthese toewerken. Economen, heeft Tinbergen eens gezegd, moeten ophouden elkaar te bestrijden, ze moeten samenwerken.

De relativistische benadering daarentegen schept een grotere vrijheid voor de wetenschapsbeoefenaar. Geen enkele methode wordt bij voorbaat uitgesloten, wat op een gegeven moment geldt binnen een kring van economen is datgene wat hen verenigt en vice versa. De scholen blijven bestaan en we leggen ons erbij neer. Dit standpunt tref ik zelfs aan bij een kwantitatief econoom als S.K. Kuipers. Men tracht elkaar te overtuigen – naarmate dat lukt, verandert de wetenschap. Desnoods mag men zelfs de ‘waarheid’ aanroepen, maar dat is een retorische kunstgreep.

iv

Elkaar overtuigen is dus een boodschap, speciaal van McCloskey en Klamer. Dat kan op vele manieren gebeuren, maar alle manieren zijn retorisch van aard. Daar wil geen kwaad mee gezegd zijn. Veel weerstanden tegen het postmodernisme zijn verklaarbaar uit onkunde, onder economen, aangaande de retorische traditie. De positieve kant van het postmodernisme zit naar mijn mening vooral hierin, dat deze stroming een verbinding legt tussen deze traditie en hetgeen economen in feite doen. Er bestaat soms een opmerkelijke afstand tussen de beleden methode en hetgeen er in de discussie gebeurt. Het werken volgens expliciet vastgelegde en controleerbare regels geschiedt alleen in de econometrie, daarbuiten gebruikt men redeneringen met, deels logische, deels empirische argumenten. Het postmodernisme hoeft geen afbreuk te doen aan het economisch onderzoek, en ook niet aan de methodologische eisen die wetenschapsbeoefenaren aan elkaar stellen. Integendeel, deze eisen worden juist geëxpliciteerd. De kwaliteit van een betoog wordt voorwerp van discussie. Wel is het waar dat sommige pretenties door de mand vallen, namelijk de pretentie van een rechtlijnig voortschrijdende ontwikkeling van het economisch denken. De ontwikkeling van de economische wetenschap wordt bepaald door de telkens verschuivende consensus binnen dominerende groepen – deze constatering maant tot een zekere bescheidenheid. Maar dat is niet nieuw – ieder boek over de geschiedenis van het economisch denken laat zien hoe de inzichten elkaar opvolgen en af en toe terugkeren. De nieuwe biografie van J.M. Keynes (door Malcolm Moggridge, 1992) geeft een prachtig beeld van de verwarring waarmee zo'n proces gepaard gaat. De manier waarop deze consensus ontstaat en vergaat is een legitiem object van onderzoek. Daarbij stuiten we op de oude kwestie in

hoeverre de ontwikkeling van het economisch denken wordt beïnvloed door maatschappelijke omstandigheden binnen de wetenschap zelf. Recent werk van o.a. Colander legt de nadruk op de eisen die in de V.S. worden gesteld aan jonge economen: ze moeten vooral knap zijn en of hun knappe (d.i. wiskundige) publikaties iets met de realiteit te maken hebben doet weinig terzake. Wie promotie wil maken moet opvallen door wiskunde; volgens Colander lijdt de economie daaronder. Nu is het een oud twistpunt of wiskundige geavanceerdheid of praktische relevantie de voorkeur verdient. Als het postmodernisme iets kan bijdragen tot een hernieuwde belangstelling voor dit traditionele probleem is dat mooi meegenomen. Alleen, de vervlechting van interne en externe factoren is nog veel geheimzinniger dan in de traditionele benadering, want de externe werkelijkheid hebben we zelf geconstrueerd.

v

Een ander voordeel van het postmodernisme is de aansluiting met problemen uit de geschiedwetenschap. Een van die problemen betreft de toelaatbaarheid van colligatie, dat is het bedenken en vertellen van verhalen. Naar mijn mening hebben de grote economen allemaal de kunst van de colligatie beoefend: het samenweven van selectieve waarneming, logische uitspraken, empirische uitspraken, waardeoordelen en politieke aanbevelingen. Het verhaal sleept de toehoorder mee. Sommige strenge methodologen, al dan niet beïnvloed door Popper, zijn van mening dat de vertelkunst buiten de wetenschap valt – dat is werk voor politici en journalisten. Verhalen zijn inderdaad niet noodzakelijkerwijs falsifieerbaar (wel op onderdelen, niet wat het geheel betreft). Een sterk, maar tamelijk waar verhaal is niet altijd te onderscheiden van een samenweefsel van verdichtfels. Verschillende waarnemers vertellen verschillende verhalen over de ‘feitelijke gebeurtenissen’. Dit schrikt veel economische onderzoekers af. Een econoom die in 1972 *storytelling* aanbeval (Benjamin Ward) is destijds als zijnde een gevaar voor de wetenschap terzijde geschoven. Verhalen bevatten steeds metaforen, en de moeilijkheid van de metafoor zit bij het moeilijk falsifieerbare karakter ervan – het is in letterlijke zin altijd een onwaarheid, en in niet-letterlijke zin een moeilijk te weerleggen suggestie. Maar de metafoor is onmisbaar – sterker, economen spreken en schrijven in metaforen. En de verhalen zijn ook niet uit te bannen. Ik zou zeggen: gelukkig maar. Want zonder meeslepende vertellingen verdort de economie tot een techniek. We kunnen dan nog wel eens een elasticiteit uitrekenen of een omloopsnelheid of een verwacht effect van een beleidsmaatregel. Dat is nuttig, maar wie moet dan de verhalen vertellen?

vi

Het belangrijkste voordeel van het postmodernisme, en alleen daarom zouden economen over deze stroming moeten nadenken, zit bij het verband met de diverse disciplines die zich met de taal bezighouden. Economen gebruiken

woorden: ze spreken en ze luisteren, ze schrijven en ze lezen. De meesten zijn er zich nauwelijks van bewust. Een enkeling is er tegen – Pareto meende, dat de woorden de geest verwarren, ze zouden zoveel mogelijk vermeden moeten worden (een advies dat hij zelf niet ter harte nam). De echte wetenschap zit volgens sommige vakgenoten in de formules en de getallen en misschien in een enkele grafische voorstelling; daar wordt dan een korte verbale toelichting bij verstrekt. Goudriaan wedde dat hij de theoretische economie kon samenvatten in 16 bladzijden. Naar mijn mening is het andersom: wat uiteindelijk terzake doet wordt in zinnen geformuleerd. Bij die vertaling gaat wel informatie verloren, maar dat verlies lijkt mij beperkt. Het zijn de zinnen die, als ze goed geformuleerd zijn, ons kunnen overtuigen. De formules en de getallen worden gebruikt ter ondersteuning van een tekst die kan kort zijn maar die meestal lang uitvalt. Mijn opvatting over de overheersende betekenis van de narratieve economie-beoefening verhindert niet dat ik het kwantitatieve onderzoek, en meer speciaal de econometrie, beschouw als het belangrijkste gebied waar wetenschappelijke vooruitgang wordt gegenereerd – alleen, om die vooruitgang werkelijk te realiseren is een tekst nodig. De economie is, bij de huidige stand van de wetenschap, een overwegend talig vak.

Dit simpele inzicht is voldoende om de schakel te leggen met de discussie die wordt gevoerd in de taalwetenschappen. Economen hoeven daar niet aan mee te doen. Ze mogen Derrida gerust links laten liggen. Een van die aanbevelingen van het postmodernisme is immers dat iedereen de stijl van wetenschapsbeoefening kan kiezen die haar/hem het beste ligt. Maar wie wil nadenken over het vak zou zich kunnen realiseren dat er andere vakken zijn die zich met hetzelfde probleem bezighouden: wat is een tekst, wat heeft de maker bedoeld, wat doet de ontvanger ermee, hoeveel vrijheid heeft de laatste om de tekst te interpreteren, wat voor effect heeft de tekst op de denkwereld van de ontvanger, etc. De naïeve opvatting dat een goede tekst een eenduidige boodschap overbrengt, los van de persoon van de ontvanger, is door het recente debat achterhaald (zie Fish). De wereld is geen open boek. De waarheid is ook hier wat we er van maken.

Wie als econoom liever niet te ver weg wil filosoferen, en een afkeer heeft van de hermeneutische discussies, zou zich toch af en toe kunnen afvragen waarom sommige boeken meer indruk maken dan andere – dat is de vraag naar het literaire karakter en de stijl. Voor mij was het een kleine openbaring toen ik Arjo Klamers artikel las over het meest verkochte leerboek ter wereld: Samuelson's *Economics*. Het vak wordt door Samuelson beschreven als een maaltijd, een verzameling smakelijke gerechten, en hij wenst de lezer: *bon appétit*. Dat is eigenlijk heel raar, omdat het hier gaat over een inleiding, die jonge mensen moeten prikkelen tot intellectuele arbeid – men zou eerder een kookboek verwachten dan een menu. Hier nadert de meta-economie de literaire kritiek: het leerboek als genre. Of, andere bescheiden toepassing van deze denkrichting: economen zouden zich af en toe eens kunnen afvragen welke metaforen ze eigenlijk gebruiken. Macro-economisch kan de 'realiteit' van een 'volkshuishouding' worden beschreven als een machine, een water-

leiding, een fabriek, een bos, een schip, een vliegtuig, een netwerk, een slagveld, een toneelstuk, een aantal blokken in een vergelijkingstelsel, een mierenhoop, een mens, een verzameling losse individuen bestuurd door een onzichtbare hand. Het maakt verschil voor de interpretatie van de werkelijkheid welke metafoer we hanteren, zelfs al zijn we er ons niet van bewust dat we überhaupt metaforen hanteren. Ter illustratie van deze stelling is een appendix bijgevoegd over het begrip hysterese.

VII

Het postmodernisme omvat naar mijn mening een aantal elementen die het gedachtenleven van de econoom kunnen verrijken. De weerstanden tegen deze stroming berusten ten dele op misverstanden – een verkeerde inschatting van het retorische standpunt en een te sombere kijk op de postmoderne methodologie. Relativisme wordt dan verward met nihilisme. Maar onder de vlag van het postmodernisme vaart ook een hele vloot van onzeewaardige vaartuigen.¹ Onder economen heerst een gerechtvaardigd wantrouwen in zoverre de kenbaarheid en de beheersbaarheid van de werkelijkheid door sommige postmoderne auteurs in twijfel wordt getrokken. Deze twijfel kan namelijk contraproductief werken, en verwaarloost het gevoel van zekerheid dat het moderne leven bij ons oproept (de telefoon werkt). Waardevol lijkt mij de aansluiting bij de discussies onder historici, taalkundigen, literaire critici en methodologen. De professie kan op die manier het verwijt weerleggen dat zij alleen geïnteresseerd zou zijn in platvloerse zaken zoals geldverdiene en efficiënt produceren. Economen zijn geen barbaren. Daarbij gaat het er niet om dat ze één postmodern standpunt moeten overnemen, want het postmodernisme is zelf een verbrokkeld verschijnsel. Deze stroming is bovendien voorzien van een rare naam; wie lokaliseert zichzelf nu ná het moderne? Economen willen liever de moderne ontwikkelingen in hun vak op de voet volgen. Beter is het, de afzonderlijke elementen apart te benoemen: het relativisme, de erkenning van de narratieve economiebeoefening, de hermeneutiek, het probleem van de diepere structuren. Als men deze elementen, voor economen, toch wil samenvatten onder een term, dan zou men naar de grote propagandist kunnen verwijzen: het McCloskey-isme. Hoewel, dat ook maar liever niet – deze auteur heeft te veel vreemde en waarschijnlijk als provocerend bedoelde uitspraken op zijn naam staan. Maar de term postmodernisme ware te schrappen. Waarom niet gewoon: moderne nadenkendheid?

¹ Ik denk aan het boek van David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (1989). 'Capital is a process and not a thing' staat op blz. 343. Maar volgens mij is het noch het een noch het ander en wat de auteur over het proces zegt verheldert de zaak nauwelijks. Zijn statistieken, die de overgang van het 'fordisme' naar de 'flexibele accumulatie' moeten illustreren, tonen alleen maar aan dat Harvey niet met getallen overweg kan (blz. 141 en volgende). Toch heeft Harvey wel een boeiend verschijnsel op het oog: de enorme opblazing van de vermogenssfeer die de laatste kwart eeuw heeft plaatsgevonden. Hij maakt er echter een rommeltje van, en dat in een boek dat een zekere postmoderne reputatie schijnt te genieten.

APPENDIX: OVER HYSTERESE EN DE GESCHIEDENIS ALS BADKUIP

Economen interpreteren de geschiedenis op verschillende manieren. Deze postmoderne stelling kan makkelijk worden toegelicht door te wijzen op het naast elkaar bestaan van tenminste drie scholen, namelijk de neo-klassieke, de keynesiaanse (de laatste dan nog weer onder te verdelen in neo- of post- of nog iets anders) en de eclecticische school, die er niet aan hecht om met een van de twee eerstgenoemde geassocieerd te worden en die soms aanleunt tegen de denkwijze van de echte historici. Waar het mij om gaat is het signaleren van een variant van de neo-klassieke kijk op de economische ontwikkeling – eigenlijk een zo buitenissige kijk, dat gewone waarnemers van het historische proces niet begrijpen hoe een mens er bij kan komen. Deze variant van de neo-klassieke zienswijze hanteert het begrip hysteresis. Dat zou niet zo merkwaardig zijn – extreme varianten van bepaalde zienswijzen komen natuurlijkerwijs altijd voor – ware het niet dat het woord hysteresis zich genesteld heeft in de woordenschat van tamelijk gewone economen. Ze hebben misschien niet in de gaten wat ze zoal impliceren als ze deze krachtige metafoor gebruiken. Ze kijken er heel onschuldig bij.

Hysteresis is een term uit de natuurkunde. Het is de vertraging die optreedt, bijvoorbeeld in een magnetisch veld, en die maakt dat het veld nog even blijft bestaan terwijl de kracht is weggefallen. Sinds Blanchard en Summers (1986) gebruiken economen de term om aan te geven dat werkloosheid langer blijft hangen dan de neo-klassieke waarnemer zou verwachten – dat komt, zo is de redenering, doordat de werklozen een deel van hun bekwaamheden of hun motivatie hebben verloren en dus later aan de slag komen dan men gezien de heersende marktverhoudingen zou denken. Door hysteresis gaat de natuurlijke werkloosheidsgraad omhoog. Het begrip kan ook worden toegepast op de kapitaalgoederenvoorraad: die kan door onbruik economisch gaan roesten, waardoor de productiecapaciteit kleiner uitvalt dan de neo-klassieke waarnemer zou verwachten. Bestaat er bezwaar tegen deze beschrijving van simpele feiten door een wat gezochte term?

Nee, behalve dat het woord hysteresis een enorme lading heeft. Dat blijkt als we economen die de term gebruiken vragen naar een definitie. Die luidt: padafhankelijkheid (of, met een verwijzing naar de Anglo-Amerikaanse herkomst: path-dependency). Toen ik dit voor het eerst hoorde vroeg ik mijn zegsman: 'je wilt dus zeggen dat je het normaal vindt dat economische gebeurtenissen ook wel eens niet pad-afhankelijk zouden kunnen zijn?' Daarop was het zijn beurt om een zekere verbazing aan de dag te leggen. 'Allicht' was zijn antwoord. 'pad-onafhankelijkheid is de uitkomst die klopt met de door de begintoestand en de parameters van het model gegeven ontwikkeling. Dit noemen wij toch ook wel de natuurlijke ontwikkeling? Daarbij treden natuurlijke grootheden op, zoals de natuurlijke werkloosheid of de natuurlijke productie-capaciteit. Hysteresis is een afwijking, die verklaard moet worden.' En ik: 'De geschiedenis is dus gedetermineerd – maar er bestaat geen historicus die dat gelooft. En dat zijn tenslotte de vakmensen.'

Het verrassende van deze kleine dialoog schuilt nog niet eens in de natuurkundige analogie, die geaccentueerd wordt door het herhaalde gebruik van de term 'natuurlijk'. Het verrassende zit hier: er bestaan blijkbaar economen die menen dat gebeurtenissen, en speciaal einduitkomsten van historische processen wel eens verklaard zouden kunnen worden zonder daarbij een beroep te doen op hetgeen zich onderweg afspeelt. De begintoestand is gegeven, de eindtoestand ook, en alles wat zich daartussen voordoet is van geen betekenis. Deze kijk op een historisch proces is strijdig met wat gewone waarnemers, historici daaronder begrepen, denken. Zij geloven dat wat vandaag wordt waargenomen is beïnvloed door wat gisteren is gebeurd: en wat we morgen zullen waarnemen hangt af van de huidige situatie. 'In het heden het verleden, in het nu wat worden zal'. Dit inzicht wordt op de spits gedreven door de aanhangers van de moderne chaos-theorie: zeer kleine gebeurtenissen van vandaag zouden wel eens een enorme, onvoorspelbare invloed kunnen hebben op de toekomst. Het vervelende van die opvatting is dat we de invloed van het kleine nooit kunnen achterhalen bij gebrek aan contra-scenario's. Hoe men ook denkt over dit soort speculaties, zoveel is zeker dat geen enkele gewone waarnemer zal ontkennen dat de geschiedenis pad-afhankelijk is. Wie in padafhankelijkheid een speciale afwijking meent te ontwaren, moet dus zelf wel een zekere intellectuele afwijking vertonen. Die afwijking is de vrucht van het langdurig bestuderen van neo-klassieke tractaten en het beoefenen van de neo-klassieke algebra.

Bestaan er dan geen processen die een gegeven eindtoestand opleveren, los van de gebeurtenissen onderweg? Zeker! Gooi een handvol knikkers in een badkuip, ze zullen allemaal een verschillend pad volgen, maar uiteindelijk komen ze terecht in de afvoer. De badkuip moet al vrij sterke aberraties vertonen – butsen, scheve stand, sterk vervuild – willen de knikkers op een andere plaats aankomen dan de natuurlijke. Wie de term hysteresis toepast op economische processen, impliceert dat het economisch stelsel vergelijkbaar is met de badkuip. Zo iemand geeft te kennen: 'ik aanvaard, voor zover het mijn eigen vak betreft, de gedetermineerdheid van de geschiedenis'. Ik vermoed dat de neo-klassieke school vrijwel alleen staat in het accepteren van deze gedetermineerdheid, en daarom is het merkwaardig dat allerlei economen, die deze gedetermineerdheid absoluut niet accepteren, toch de term hysteresis gebruiken. Ze worden door deze metafoor misschien toch beïnvloed.

LITERATUUR

- Blanchard, O.J. en L.H. Summer, 'Hysteresis and the European Unemployment Problem,' *NBER Annual*, MIT Press, Cambridge, 1986.
- Colander, D., *Why Aren't Economists as Important as Garbagemen?* Sharp Inc., New York & London, 1991.
- Ees, H. van en S.K. Kuipers, 'Macro-economische theorie en economische politiek', *Economisch-Statistische Berichten* no. 3740, p. 32–43, 1990.
- Fish, S., *Doing what comes naturally*, Duke University Press, Durham en London, 1989.

- Harvey, D., *The Condition of Postmodernity*, Basil Blackwell, Oxford & Cambridge, 1989.
- Klamer, A., *The New Classical Macroeconomics*, Wheatsheaf Books, Brighton, 1984.
- Klamer, A., 'The Textbook Presentation of Economic Discourse', in *Economics as Discourse* ed. by W. Samuels, Kluwer, Boston-Dordrecht-London, 1990.
- McCloskey, D., 'The Rhetoric of Economics', *The Journal of Economic Literature*, no. 21, p. 481-517, 1983.
- McCloskey, D., *The Rhetoric of Economics*, Madison, Un. of Wisconsin Press, 1985.
- Moggridge, D.E., *Maynard Keynes, An Economist Biography*, Routledge, London, 1991.
- Pareto, V., *The Mind and Society*, Harcourt & Brace, New York, 1916.
- Shackle, G.L.S., *Decision, Order and Time*. Cambridge Un. Press London, 1961.
- Ward, B. *What is Wrong with Economics*, MacMillan London, 1972.